

KÉT OROSZ EREDETŰ JÖVEVÉNYSZÓ A VOLGA–KÁMA VIDÉKI NYELVI AREÁBAN

Az alábbiakban olyan, orosz nyelvjárási eredetre visszavezethető szavak történetét kívánom bemutatni a Volga–Káma vidéki areában, melyek átvételének módja nem követi az orosz jövevényszavak átvételének szokványos rendjét az areában. Ennek megértéséhez szükséges vázlatosan áttekinteni a Volga–Káma vidéki nyelvi areát jellemző legfontosabb ismereteket és az area működési mechanizmusát.

1. A Volga–Káma vidéki nyelvi area általános jellemzése

A Volga–Káma vidék nyelveinek nyelvszövetségként való működését először Serebrennikov (Серебренников 1972) vetette fel, azonban e nyelvszövetség működésének mikéntjét csak vázlatos formában írta le. Az area pontosabb meghatározását Bereczki Gábor adja meg 1983-ban publikált részletes tanulmányában. Eszerint „Az Európa északkeleti részén élő török és finnugor nyelvek hosszas és bonyolult kölcsönhatása következtében létrejött nyelvi szövetség, melynek tagja négy finnugor (mordvin, cseremis, votják, zürjén) és három török (csuvas, tatár és baskír) nyelv” (Bereczki 1983: 207). Az area működési mechanizmusa az ő felfogása szerint abban nyilvánul meg, hogy a felsorolt nyelvekben a hajdani volgai bulgár nyelvből kiinduló nyelvi változások (melyek mindhárom nyelvi szinten és a szókészletben mutatkoznak meg), áterjednek a felsorolt nyelvekre és módosító hatást gyakorolnak azok aktív, történetileg létrejött reprodukciós szabályrendszerére és szókészletére.

A Bereczki által 1983-ban kialakított, és az areális jelenségek sokaságának bemutatásával alátámasztott koncepciót¹ az elmúlt közel harminc év kutatásai jelentősen kibővítették. Egyrészt a Volga-vidéki népek etnogenezisének pontosabb megismerése (Róna-Tas 1982; Адыгаши 1999; Agyagási 2000a, 2000b, 2001) egyértelművé tette, hogy a Bereczki által felsorolt népeken kívül az area részei voltak olyan más nyelvű népek is, köztük ismeretlen nyelvet beszélő etnikai csoportok, melyeket ugyan népnevükkel azonosítani nem mindig tudunk, viszont

¹ Ezt a koncepciót a későbbiekben további nyelvi jelenségek bemutatásával bővítette (vö. Bereczki 2007; Берецки 2005), de a finnugor–török nyelvi érintkezések keretén nem lépett túl. A Volga-vidéki nyelvi areát Eurázsia egyéb nyelvi areáival összehasonlításban mutatja be Helimski (2003).

részt vettek az areális nyelvi működésben. Másrészt nyilvánvalóvá vált, hogy meghatározó nyelvi hatást nemcsak a volgai bulgár nyelv fejtett ki a térség egyéb nyelveire, hanem a XIV. század után a kazányi tatár is (vö. Agyagási 1994a; Ахметьянов 1981, 1989). Végül, szükségessé vált meghatározni az area egészének viszonyát a térséget körülvevő orosz nyelvjárásokhoz. Ez utóbbi feladat részben teljesült, minthogy az areát érő orosz lexikális hatás csak a volgai török nyelvek viszonylatában lett komplex módon feldolgozva (Адягаши 2005a). Ez a feldolgozás azt bizonyítja, hogy a IX. századtól kezdődő orosz lexikális hatás első fázisában az északi orosz (ónovgorodi) nyelvjárásokkal csak a volgai bulgárok voltak közvetlen kapcsolatban, az általuk átvett orosz szavakat a volgai bulgár nyelvjárások közvetítették tovább a térség egyéb nyelveibe. A tatárjárást követően a direkt nyelvi érintkezésekbe bekapcsolódnak a volgai kipcsak nyelvjárások is, melyekből szintén kerülnek közvetítéssel szavak a környező finnugor nyelvekbe. A finnugor nyelvek korai orosz jövevényszavainak interpretálása hagy kívánnivalót maga után; általában a XVI. század utáni direkt átvételeket tárgyalja az irodalom.² Egyedül a mari esetében merült fel a volgai bulgár által való közvetítés lehetősége (Bereczki 1968; Agyagási 1994b; Пона-Таш 1974; Исанбаев 1989), de a teljes idetartozó állomány pontos hangtani elemzése is hiányzik.

Az orosz jövevényszavak kölcsönzésének tehát tipikus módja, hogy 1552-ig a domináns nyelvet (államalkotó etnikum nyelvét) beszélők veszik át ezeket direkt kölcsönzéssel, a nem domináns nyelvekbe innen kerülnek tovább közvetítés útján. Az irány tehát orosz → török → finnugor, ennek a fordítottja (orosz → finnugor → török) nem jellemző. A XVI. század után a nem domináns nyelvek is közvetlen kapcsolatba kerülnek az orosz nyelvjárásokkal³ és kétoldalú nyelvi kapcsolatokat alakítanak ki velük.⁴

2. Vándorszavak etimológiai vizsgálata

2.1. Orosz nyelvjárás *pert'* ~ *pert'* konyhó, fürdőház⁵

Az orosz szó történeti rekonstrukciója az alábbi adatokon nyugszik:

² A Volga-vidéki finnugor nyelvekbe is bekerült orosz jövevényszavak adatait l. Адягаши 2005a: 67–213.

³ A mordvin és a votják ennél némileg korábban.

⁴ A mari nyelv orosz jövevényszavairól l. Bereczki 1968; Саваткова 1969; Адягаши 2004, 2005b, 2006, 2007; a mordvin orosz jövevényszavairól Stipa 1952; Бубрих 1929; a votják orosz jövevényszavairól Csúcs 1970, 1972; Насибуллин 2002.

⁵ A nyelvjárás adatok hovatartozásának jelölésében a saját korábbi orosz nyelvű minősítési gyakorlatomat követem (vö. Адягаши 2005a: 63). A rövidítések feloldása: Pavlov – Павлов, А.С. 1890, *Неизданный памятник русского церковного права XII века*. Санкт-Петербург: Типография „В.С. Балашев и Ко”; Роч. П'і – *Поучение новгородского владыки Ильи (1166 г. марта 13)*; L'vov. Let. – *Львовская летопись*. <<http://io.ua/14026361>>

Or. dial. *perť* (északi, tengermelléki/Arhangelszk) 'fa lakóház a karélok-nál'; *pert* (északi, keleti/Kosztroma) (CPHГ: 26, 294); or. tört.: *пѣрть* (Pavlov: 19, 3. példa) 'fürdő(ház)' (Срезневский 1895–1903: II, 1772); *περть* (Pouč. IIi, XV. sz. ~ 1166) 'az újszülött mosdatására használt kád vagy edény' (ДРС: 15, 15). Vasmer (ЭСРЯ: III, 245) a szó eredetét balti-szlávként határozza meg, és a tárgyalt főnevet egy korábban kihalt **per-* 'ütni, csapkodni (vesszőnyalábbal a fürdőházban)' ige származékának tartja.

A szó ismert a finnben (*pirtti* 'ház, nyaraló, lakószoba, kamra, szauna'), ahol a SKES (III, 576) az óorosz *пѣрть* valószínű átvételének tartja.⁶ Általánosan elterjedt a balti finn nyelvekben és nyelvjárásokban (inkeri *pertti*, karjalai *pirtti*, *pertti*, lüd *perť*, *pertti*, vepsze *perť*, vót *pertti* (← inkeri), észt *pirt* (← finn)) (l. Uo.; továbbá ЭСЧЯ: I, 464). Jelen van még a svédben (*pörte*, *pürte*) a mari nyelvjárásokban, vö. P B U C Ć J V K *pört* 'ház; szoba' (MNyjSz.: VI, 1960) és a csuvasban (Anatri *pürt*, Virjál *pört*; l. СЧЯ: X, 86–93). A labiális magánhangzót tartalmazó alakokat a korábbi irodalom (összegzően l. erről SKES és ЭСРЯ) közvetlen balti átvételeknek tartotta anélkül, hogy a kölcsönzés forrásául szolgáló balti átadó alakot sikerült volna rekonstruálni. A mari szó vonatkozásában Bereczki (1994: 117–118) az ősmari egység felbomlása után bekövetkezett, oroszból való kölcsönzés mellett foglal állást. Az első szótagi -*ö*- hangról elmondja, hogy igen ritka a mari szókincsben. Az eredeti szókészletből összesen két példát idéz, és a két példában kétféleképp interpretálja e hang történetét: **i > *e > *ö*, vagy **o > *ö* folyamatként. Orosz jövevénytiszavakban viszont -*r*- melletti helyzetben *e*, *o > ö* lejátszódását szemlélteti ugyancsak két példán, melyek közül egyik a mari *pört*.

Az alábbiakban Bereczki gondolatát viszem tovább a labiális magánhangzó orosz nyelvjárási fonetikai alapon való magyarázatával, azzal a céllal, hogy a kevés példában meglévő nagy bizonytalanság mértékét csökkenteni lehessen.

Amint az orosz nyelvjárási adatbázisban megfigyelhető, az orosz nyelvjárási alakok az északi orosz nyelvjárásnak mindössze két alnyelvjárásából vannak lejegyezve, de a szóvég tekintetében kétféle fonetikai változatot mutatnak. Az arhangelszki (északi tengermelléki) alnyelvjárásban a redukáltak változásai után a szóvégi -*t* lágsága megőrződött, míg a kosztromaiban másodlagosan keménnyé vált. Ez a másodlagos változás szolgáltat alapot ahhoz, hogy a mari által kölcsönzött orosz nyelvjárási változatban fonetikailag feltételezzük a *C'èC* struktúrában lejátszódó *e > o* hangváltozás, vagyis az *e* hang harmadik velarizációjának az eredményét (or. nyj. [p'èrt] > [p'ört]), hiszen a mari nyelvjárások orosz jövevénytiszavai közvetlenül olyan északi orosz nyelvjárási változattal is kapcsolatban álltak, amelyekben nemcsak hangsúlyos, hanem még hangsúlytalan helyzetben is le-

⁶ Az óorosz elől képzett redukáltak finn -*i*- képviselője ugyanazt a mintát követi, mint az óor. *крѣсть* → finn *risti* 'kereszt'; a finn nyelv korai óorosz jövevénytiszavairól legutóbb átfogóan l. Bjørnflaten 2006.

játszódtott az *e > o* változás (részleteket l. Адыгаши 2004). A feltételezett megoldás eredményeképp egységes platformra kerülnek azok az orosz jövevényszavak, melyekben Bereczki az *-r-* melletti helyzet következményeként magyarázza az *ö* létrejöttét:⁷

- (1) or. nyj. *goršòk* → mari keleti nyj. P B M UP USj ČN *köršèk*, UJ C Č *köršòk*, CČ *köršèk* (MNYjSz.: III, 964);
- (2) or. nyj. *p'ert > p'ort* → mari P B U C Č J V K *pört* (MNYjSz.: VI, 1960).

Ami pedig a csuvas *pört* szót illeti, ez csak a mari *pört* kései középcsuvas kori átvétele lehet. Egyrészt a szóban nincsenek meg a csuvas oldalon az *o > ö* változás feltételei, másrészt a közvetlen kölcsönzés lehetősége folyamatosan adott volt: a szó elterjedhetett a Volga mentén a keleti mari nyelvjárás volgai alnyelvjárásából, valamint a nyugati nyelvjárás hegyi-erdei alnyelvjárásából az egész csuvas nyelvterületen, a Baskíriába távozó mari és csuvas töredékek pedig egyaránt magukkal vihették saját új lakóhelyükre. A szónak a mariból csuvasba való kölcsönzése az area nem domináns nyelvei közötti kétoldalú közvetlen nyelvi kapcsolatait mutatja.

Az óorosz vándorszó története tehát az alábbi módon rekonstruálható:

- (3) óor. *pьrtь > pert'* > É.nyj. *pert'* ~ *pert > port* → mari **port > pört > csuv. pört*.

2.2. Orosz nyelvjárás *lub'jò 'faháncs'*

E szónak orosz eredetű jövevényszóként való tárgyalása a Volga-vidéki areában a közelmúltban merült fel először, amikor is Bereczki G. a készülő *Cseremiszi etimológiai szótár*⁸ első kötetének véglegesített kéziratában egyértelműen

⁷ Megjegyzendő, hogy ha *k* hangot tartalmazó orosz jövevényszavak kerültek a volgai bulgárba vagy a tatárba a korai középtörök korszakban, akkor a török alakokban is hangrendi váltás következett be a *k* fonetikája miatt. Gyakran a török nyelvjárások által hangrendi váltással átvett orosz jövevényszavak bekerültek a mari nyelvjárásokba is. Azonban a Bereczki által tárgyalt példa (or. *goršòk* → mari *köršèk* etc.) nem ebbe a kategóriába tartozik, mert az orosz szót a volgai török nyelvek nyelvjárásai közül csak a kazanyi tatár szibériai tatár nyelvjárásából lehet kimutatni. Az elől képzett magánhangzókat tartalmazó mari nyelvjárás adatok forrásnyelvjárásának (volgai és vjatka-ufai alnyelvjárás) környezetében élő török nyelvjárások nem vették át ezt a szót, vö. Адыгаши 2005a: 90–91. Az *o > ö* változásnak itt tehát lehet belső cseremiszi nyelvjárás magyarázata.

⁸ A szótár első kötetének kiadása folyamatban van a *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica* sorozatban. A szótár koncepciójának kialakítását közösen végeztük Bereczki professzor úrral, vö. Agyagási–Bereczki 2006. A feladatokat úgy osztottuk el,

kizárta a mai keleti mari nyelvjárási *lupo* 'hánccsputtony' szónak az UEW (II, 256–257) által korábban bizonytalanak minősített uráli eredetét.

A szó a mariban mindösszesen egy, a cseremisiz nyelvterület legkeletibb gyűjtőpontjáról (a Permi Kormányzóság krasznojimszki kerületéből) van adatolva (CsSz.). A mari alakkal összefügg még a csuvas anatri, virjál *lāpā* 'mély vesszőkosár' (CЧЯ: VIII, 113) és a keresztény tatár nyelvjárási *libi* 'hárskéregből/hársfahánccsból készült táská' (ТТДС: 292) szó. A korábbi kutatók közül Räsänen (1920: 39, 252) kapcsolta össze először a mari és a csuvas alakot, Fedotov (ЭЧЯ: I, 335) pedig kiegészítette ezeket a tatárral. Az etimológiát illetően Fedotov úgy nyilatkozott, hogy „nem kizárt, hogy valamennyi idézett szó az orosz *lipa* 'hársfa' átvétele”.

Fedotov feltevésének hangtani akadályai vannak. Az ősmari nyelvi egység felbomlását követő mari nyelvjárási hangtörténetben soha nem fordul elő, hogy első szótagi *i* szabályos fejleménye *u* legyen a keleti mari nyelvjárásokban, mely hangváltozásba az orosz szó bekapcsolódhatott volna. Az a gondolat viszont, hogy orosz forrása lehet e szavaknak, nyelvi tényekkel alátámasztható.

Or. dial. *lub'jò* (északi, Vlagyimir–Volga-vidéki) gyűjtőnév: 1. 'hánccs'; 2. 'deszkából összeállított halászknunyó a tó jegén'; 3. (déli/Kurszk) 'vénkisasszonyokra tett megvető kifejezés' (CPHG: 17, 173); or. tört. *лoуvнe* (L'vov. Let.: I, 276, 1462) 'hánccs, hánccsdarabok'; *лoуvыe* (Rjazany, 1629) 'uaz' (ДРС: 8, 291) < öszsl. **lubъje* gyűjtőnév 'puha kéreg, hánccs'. A *lubъ*-ből *-ъje* szuffixummal képzett gyűjtőszó (ЭССЯ: 16, 159).

Az orosz szó Volga-vidéki megfelelései azt mutatják, hogy a kölcsönzés az area északi peremvidékén történhetett a középorosz korban. Az északi orosz nyelvjárási régióból ismert alakot [lub'jò] feltehetőleg közvetlenül kölcsönözte az ősmariból elkülönült proto-keleti (PK) nyelvjárás (legkésőbb a XVI. században), melyben még érvényben voltak az ősmari hangtani és strukturális normák.⁹ Ezek szerint, egyrészt a donornyelvi szóközépi *b*-t csak *p* helyettesítésével vehette át a mari, és ez a *p* semmilyen helyzetben nem alkotott hangkapcsolatot *j*-vel (vö. Bereczki 1994: 41–42). Másrészt a második nyílt szótagban a magánhangzó csak redukált lehetett (vö. Uo., 129–130), mely a nyelvi változások későbbi periódusában másodlagosan teljes képzésűvé vált.

Mindezek figyelembevételével az alábbi folyamat játszódhatott le:

hogy az uráli, finnugor, finn-permi eredetű és belső keletkezésű szavak etimológiáját ő dolgozza fel (ez jelenik meg hamarosan az I. kötetben), az orosz és török jövevényszóállományt, valamint a szubsztrátum eredetű szavakat én. Ez utóbbi második kötet kiadására később kerül sor.

⁹ Az ősmari nyelvi egység differenciálódásáról és az ősmari strukturális normákról I. Agyagási 2000a, 2000b.

- (4) or. nyj. [lub'jò] → mari PK nyj. **lup* > Keleti/permi *lupo*.

Ami a tatár szó (*libi*) átvételét illeti, aligha lehet feltenni közvetlen orosz → keresztény tatár kölcsönzést. Az a keresztény tatár nyelvjárás ugyanis, ahonnan a szó adatolva van, a permi területtel érintkező központi tatár nyelvjárás Kazan artí alnyelvjárásához tartozik, melyben az eredeti szavak középtatár kori *u*-jának a szabályos képviselője rendszerszerűen *ö* (vö. Berta 1989: 137). Az első szótagi illabiális redukáltat ebben a szóban úgy lehet megmagyarázni, ha átadó alakként [lupi] formát teszünk fel (ez fonetikailag azonos a mari proto-keleti nyelvjárás **lup* -val), és a kölcsönzést a középtatár (Ktat.) korra feltételezzük. Ebben a változatban ugyanis amiatt, hogy az átvétel után a tatár oldalon a szóvégi redukáltra esik a hangsúly, bekövetkezhetett az első szótagi – ugyancsak zárt – magánhangzónak a hangsúlyos szótaghoz történő hasonulása: *lupi* → tat. *lubi* > *libi* (a szóközép zöngétlen mássalhangzó másodlagos zöngésedése általános kipcak jelenség). Minthogy az anatri és virjál csuvas nyelvjárás alak (*läpă*) fonetikailag pontos másolata a tatár *libi* formának, ezt a szót csak közvetlen tatár átvételnek lehet tartani. (A tatár szó csuvas által való kölcsönzésére alkalmat adhatott a XVI. sz. utáni folyamatos tatár betelepülés a csuvasok lakta területre.)

Míndezek figyelembevételével az orosz *lub'jò* elterjedése a Volga-vidéki areában a következőképpen rekonstruálható:

- (5) É.nyj. [lub'jò] → PK mari **lup* → Ktat. *lubi* > *libi* → A, V *läpă*

IRODALOM

- Agyagási, K. 1994a, Volga-vidéki etimológiák I.: Keresztény tatár *süräkä*. *Folia Uralica Debreceniensia* 3, 3–6.
- Agyagási, K. 1994b, Überlegungen zur Differenzierung der tscheremissischen Mundarten anhand von **kyžel'a* 'Hanfhocke'. *Ural–Altaische Jahrbücher NF* 13, 56–67.
- Agyagási, K. 2000a, Az átadó nyelvjárások kérdése a csuvas nyelv mari eredetű jövevényszó-állományában. *Nyelvtudományi Közlemények* 97, 155–182.
- Agyagási, K. 2000b, Der sprachliche Nachlaß der Spät-Gorodec Bevölkerung in den tschuwachischen und mariischen Mundarten. *Folia Uralica Debreceniensia* 7, 3–24.
- Agyagási, K. 2001, Die Spuren der Sprache der Spät-Gorodec Bevölkerung in den tschuwachischen und mariischen Mundarten. In: Seilenthal, T. (szerk.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7–13. VIII. 2000 Tartu, Pars IV*. Tartu, 35–39.
- Agyagási K. – Bereczki, G. 2006, Mutatvány a készülő cseremisiz etimológiai szótárból. *Nyelvtudományi Közlemények* 103, 26–43.
- Bereczki, G. 1968, Wichtigere lautgeschichtliche Lehren der russischen Lehnwörter im Tscheremissischen. In: *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum*

- Helsingae habitus* 23–28. VIII. 1965, Pars I. Helsinki: Societas Fenno-Ugrica, 70–78. (= Acta Linguistica)
- Bereczki, G. 1983, A Volga–Káma vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: Balázs, J. (szerk.), *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó, 207–236.
- Bereczki, G. 1994, *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Szeged. (= Studia Uralo-Altica 35.)
- Bereczki, G. 2007, Der Sprachbund des Wolga-Kama Gebiets. *Incontri Linguistici* 30, 11–28.
- Berta, Á. 1989, Lautgeschichte der tatarischen Dialekte. *Studia Uralo-Altica* 31. Szeged.
- Bjørnflaten, J. I. 2006, Chronologies of the Slavization of Northern Russia mirrored by Slavic loanwords in Finnic and Baltic. In: Nuorluoto, J. (szerk.), *The Slavization of the Russian North*. Helsinki, 50–77. (Slavica Helsingiensia 27.)
- Csúcs, S. 1970, A votják nyelv orosz jövevényszavai I. *Nyelvtudományi Közlemények* 72, 323–362.
- Csúcs, S. 1972, A votják nyelv orosz jövevényszavai II. *Nyelvtudományi Közlemények* 74, 27–47.
- Helimski, E. 2003, Areal groupings (Sprachbünde) within and across the borders of the Uralic language family: A survey. *Nyelvtudományi Közlemények* 100, 156–168.
- Räsänen, M. 1920, *Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Helsinki. (= Mémoires de la Société Finno-ougrienne 48.)
- Róna-Tas, A. 1982, Loan-words of ultimate Middle Mongolian origin in Chuvash. *Studia Uralo Altaica* 17, 66–134.
- Stipa, G. 1952, Phonetische Wechselwirkungen zwischen Mokscha-Mordwinisch und Russisch. *Ural-Altische Jahrbücher* 25, 28–51.
- Адягаши, К. 1999, К вопросу об этногенезе марийцев. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae* 52, № 3–4, 293–307.
- Адягаши, К. 2004, Отражение северно-великорусской диалектной особенности «ёканье» в русских заимствованиях марийского языка. *Slavica* 33, 43–53.
- Адягаши, К. 2005а, Ранние русские заимствования тюркских языков Волго-Камского ареала, ч. I: Этимологический справочник. *Studies in Linguistics of the Volga-Region, vol. II*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Адягаши, К. 2005b, Отражение диалектных особенностей некоторых русских заимствований в марийском языке. *Slavica* 34, 43–50.
- Адягаши, К. 2006, Некоторые миконимы русского происхождения в лексическом составе марийского языка. *Slavica* 35, 21–30.
- Адягаши, К. 2007, Русские глагольные заимствования в лексическом составе марийского языка. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hung.* 52, 13–20.
- Ахметьянов, Р.Г. 1981, *Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья*. Москва: Наука.
- Ахметьянов, Р.Г. 1989, *Общая лексика материальной культуры народов Среднего Поволжья*. Москва: Наука.
- Берецки, Г. 2005, Взаимосвязи языков Волго-Камского ареала. In: Galkin, I. S. – Ivanov, I. G. – Sanukov, K. N. – Voroncova, O. P. (szerk.), *Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum, August 15–21, 2005*. Jashkar-Ola, 1–49.

- Бубрих, Д.В. 1929, *К вопросу о русско-мордовских языковых соприкосновениях*. Бюллетень ЛОИКФУН, вып. I. Ленинград.
- Исанбаев, Н.И. 1989, *Марийско-тюркские языковые контакты, ч. I*. Йошкар-Ола: МарГУ.
- Насибуллин, Р.Ш. 2002, Периодизация русских заимствований в удмуртском языке. In: Luutonen, J. (szerk.), *Volgan alueen kielikontaktit: Symposiumi Turussa 16.–18. 8. 2001. Turki. / Языковые контакты Поволжья: Турку 16.–18. 8. 2001*. Turku: Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku, 167–175.
- Рона-Таш, А. 1974, Об одном среднемонгольском заимствованном слове в марийском языке. In: Солнцев, В.М. (főszerk.), *Исследования по восточной филологии: К 70-летию проф. Г.Д. Санжеева*. Москва: Наука, 230–234.
- Саваткова, А.А. 1969, *Русские заимствования в марийском языке*. Йошкар-Ола: МарГУ.
- Серебренников, Б.А. 1972, О некоторых отличительных признаках Волгокамского языкового союза. In: Гарипов, Т.М. – Черемисина, Н.В. (szerk.), *Языковые контакты в Башкирии: Тематический сборник*. Уфа, 7–17.
- Срезневский, И.И. 1895–1903, *Материалы для словаря древнерусского языка I–III*. Санкт-Петербург. (Репринт: Москва, 1989.)

SZÓTÁRAK

- CsSz. – Szilasi, M. *Cseremisz szótár (Vocabularium čeremissicum)*. Budapest, 1901. (= Ugor Füzetek 13. – Sonderdruck aus NyK 28–30.)
- MNyjSz. – Beke, Ö., *Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialekt-wörterbuch) I–IX*. Szombathely: BDTF, 1997–2001. (= Pusztay, J. (szerk.), *Bibliotheca Ceremissica*.)
- SKES – Itkonen, E. – Joki, A. J. (szerk.), *Suomen kielen etymologinen sanakirja III*. Helsinki: SUS, 1962.
- UEW – Rédei, K. (főszerk.), *Uralisches Etymologisches Wörterbuch I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986–1988.
- ДРС – (Древнерусский словарь =) Бархударов, С.Г. (főszerk.), *Словарь русского языка XI–XVII вв., вып. I–*. Москва: Наука, 1975–.
- СРНГ – Филин, Ф.П. – Сороколетов, Ф.П. (szerk.), *Словарь русских народных говоров, вып. I–40*. Ленинград: Наука, 1968–2006.
- СЧЯ – Ашмарин, Н.И., *Словарь чувашского языка, вып. I–XIV*. Казань–Чебоксары: Чуваш. гос. изд-во, 1928–1937.
- ТТДС – Махмутова, Л.Т. (szerk.), *Татар теленец диалектологик сузлеге [Диалектологический словарь татарского языка]*. Казан, 1969.
- ЭСРЯ – Фасмер, М., *Этимологический словарь русского языка, I–IV тт.* Москва: Прогресс, изд. 2-е, стереотип., 1987.
- ЭССЯ – Трубачев, О.Н. (szerk.), *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд, вып. I–24*. Москва: Наука, 1974–1997.
- ЭСЧЯ – Федотов, М.Р., *Этимологический словарь чувашского языка, I–II тт.* Чебоксары: Чувашский государственный институт гуманитарных наук, 1996.